

Hadigondozás, hadigondozottak és tűzharcosok érdekvédelme

ELŐADTA PARÁDI JENŐ

Vannak betegségek, melyeket a modern belgyógyászat nem tüneti kezeléssel igyekszik orvosolni, sem a kóros elváltozások közvetlen visszafejlesztésével, hanem azzal, hogy a beteg egyéniségének és életviszonyainak megfelelően a szervezetet a maga egészében erősíti meg, ezáltal fokozva egyéni ellenálló és körleküzdő képességét. Törvényhozásunk is magasabb szociális feladatot szánt a közigazgatásnak akkor, amidőn a hadirokkantak, a hadiözvegyek és a hadiárvák különleges ügyeinek intézését „hadigondozásnak” nevezte el. Bizonyára jelezni akarta ezzel, hogy nem nyers nyugellátásról van szó, sem közönséges alamizsnaosztogatásról – ami az egyesek szenvedéseinek és veszteségeinek legfeljebb tüneti orvoslása lenne – hanem olyan köztevékenységről, melynek végső célja a háborús károsodások által megzavart társadalmi egyensúly helyreállítása.

Vajjon hol találunk olyan útmutatást, hogy munkánk révén ehhez a végső célhoz csakugyan eljussunk? Jogszabályokban aligha! Hiszen az állami beavatkozásnak legfeljebb az eszközeit és mértékét jelölheti meg legjobb szociális törvényünk is. A hadigondozásról szóló 1933: VII. törvénycikk például – melyet a következőkben közhasználatú néven, röviden „rokkanttörvény”-nek fogok nevezni – nagyobb részben a hadigondozottak rendszeres pénzellátását szabályozza, alig főbb vonásaiban állapítva meg az álláshoz, munkához, jogositványokhoz, beruházási kölcsönhöz juttatásuknak előfeltételeit és az ipari, a kereskedelmi, a mezőgazdasági életpályákon való boldogulásuk különféle könnyítéseit. Azokat a módszereket ellenben, amelyekkel a károsult egyént és családot jövőalapító hasznos Öntevékenységre lehet serkenteni, a munkakörben dolgozó tisztviselőnek már esetenként, a saját emberbaráti érzése sugallatára, szociális helyzetismerete alapján kell kitervelnie. Neki kell eldöntenie – népünk életviszonyainak és életérdekeinek szemmel tartásával – azt is, milyen irányban kell terelnie az egyes családok gazdasági törekvéseit avégből, hogy azok nemzetünk egyetemes fejlődését is szolgálják. Mert elsőrendű nemzeti érdek, hogy senkit se szoktasson dologtalanságra, tespedésre a hadigondozás, hanem juttassa a támogatottakat olyan erőforrásokhoz, termelőeszközökhöz, melyeknek birtokában a család munkaképes tagjai a saját tevékenységükkel küzdhetik fel magukat a hadigondozottá válásuk előtt remélt, esetleg még annál is magasabb anyagi, szellemi és erkölcsi életszínvonalra.

Minthogy az idei előadássorozatnak a célja a szociális (közjóléti) igazgatás részletes feltárása, én is arra törekszem, hogy előadásomban a hadigondozásnak főleg e magasabb szemléletből folyó szociális tartalmára, követelményeire, céljaira hívjam fel

a figyelmet s még az igénymegállapítás rendszerének az ismertetésénél is azoknak a szempontoknak adjak különös hangsúlyt, amelyek a juttatás mértékének a mérlegelését általános szociális érdekből, azt is mondhatnám: nemzetgazdasági érdekből teszik fontossá.

A fogalmak tisztázása céljából előre kell bocsátanom, hogy a szociális szempontoknak csak a hadigondozásnál, vagyis a hadirokkantak, a hadiözvegyek és a hadiárvaik különleges ügyeinek az intézésénél van alapvető jelentősége, a tűzharcosok érdekvédelmének alapját ellenben inkább az erkölcsi megbecsülés, a hála szempontja szabja meg. Hadirokkant, tűzharcos, sőt vitéz: egymással tartalmilag érintkező, de egymást nem fedő fogalmak. Tűzharcos és vitéz között csak fokozati a különbség. Mindkettőnél előfeltétel a harctéri szolgálat. A tűzharcos, mint ilyen, pusztán annál a ténynél fogva, hogy bizonyos ideig az első harcvonalban is híven teljesítette a kötelességét, hogy életveszélyben is kibírta a férfias helytállás lelki erőpróbáját, igényt tarthat a nemzet elismerésére s – jutalmazásszerűen – bizonyos előjogokra, illetőleg érdekvédelemre. A vitéz az erkölcsi megbecsülésnek, az előjogoknak és az érdekvédelemnek még nagyobb, már kitüntetés-számba menő mértékét élvezzi, minthogy a harctéri kötelességteljesítés és férfias helytállás átlagos mértékét kiváló tetteivel jelentősen felülmúlta. Kétségtelen, hogy már maga a bevonulás a katonai szolgálatra, háború idején sokkal nagyobb lelki izgalmat, az életnek, az egészségnek sokkal nagyobb kockáztatását jelenti, mint békében. Méltányos, hogy az önfeláldozásnak ezt a – bár sok embernél kényszerű – készségét, továbbá a harctéri szolgálattal járó rendkívüli nélkülözéseket, izgalmakat az állam elismerje, jutalmazza, még ha a katona olyan szerencsés is, hogy a háborúból teljesen egészségesen, lelkileg is egyensúlyozottan tér haza. Szintúgy méltányos, hogy az állam kitüntetéssel, katonai előléptetéssel jutalmazza a hősiesség magatartást, a személyi kiválóságot is, amelyre a háborúban inkább van alkalom. Ez az elismerés, jutalmazás azonban már nem a szociális szempontokhoz igazodik s így kivülesik a hadigondozás, a szociális gondoskodás fogalomkörén. Végére a tűzharcost s a vitézt – bármekkora szenvedés, nélkülözés jutott osztályrészéül a harctéren – ha épen, egészségesen tért haza, mégsem lehet a katonai szolgálat áldozatának, károsultjának tekinteni.

Más a helyzet a hadirokkantságnál. Ennek még a háborúban való részvétel sem előfeltétele okvetlenül, habár a „hadi-” szócska egyébként arra vallana. A rokkanttörvény is csak azért állította előtérbe a világháború katonai áldozatait az úgynevezett „békebeli” katonai rokkantakkal szemben, akikre csak az utolsó fejezetben (34. §) találunk kiterjesztő rendelkezést, mivel a törvény keletkezése idején, 1933-ban még nem volt más olyan törvényünk, melyben a törvényhozás hálával emlékezett volna meg a nemzet fiainak a világháború során teljesített önfeláldozó szolgálatairól s általános óhaj volt, hogy ez, tizenöt évvel a háború után, valahol végre kifejezésre jusson. Hadirokkantság tehát békebeli katonai szolgálattól is származhatik, legfeljebb a „hadi-” szót kell ezekenél „katonai rokkant”, „honvédségi rokkant”, vagy egyéb megfelelő kifejezéssel helyettesíteni, amire az új honvédségi törvény felhatalmazó rendelkezése (223. §) lehetőséget is nyújt. Háborúban minden esetre ezerszer akkora a katonai szolgálat áldozatainak a száma, mint békében. Ezért a hadigondozási jogszabályalkotás irányát is első sorban az akkori viszonyok kell, hogy meghatározzák. A besorozott katona a szolgálatával és azzal, hogy erre az időre polgári kenyérkereső foglalkozását otthagyja, közjogi kötelességet teljesít. Ezért kártalanításra, ellenszolgáltatásra, jutalomra még nincs igénye. Azért viszont, ha a szolgálattól olyan egészségi állapotban tér vissza a polgári életbe,

amely rendes élethivatásának ellátásában többé-kevésbé gátolja, már hadirokkantsági igényt támaszthat. Ha pedig egyáltalán nem tér vissza, illetőleg a szolgálatában szerzett betegségébe később belehal, akkor özvegyét, gyermekeit s esetleg eltartott agg szüleit, vagy tehetetlen testvéreit illeti meg a hadiözvegynek és a hadigondozott családtagoknak járó hadigondozás. Ám a katonát békebeli katonáskodása közben is érheti olyan szolgálati baleset, vagy megbetegedés, amelynek folytán a polgári kereső- és munkaképessége csökkeni fog, vagy amelybe bele is hal. Sőt a háború alatt sem kizárólag a harctéri szolgálatnak voltak áldozatai. Sokan már a kiképzésnek erejüket meghaladó fáradalmi, esetleg a végtagok lefagyása, vagy baleset következtében egész életükre betegek, bénák lettek, még mielőtt az ellenséggel szembekerültek volna. Temérdek áldozata volt a hadifogságnak is. Kiütéses tifusz, éhség, majd forradalmi terror pusztította, tizedelte katonáink sorait az ázsiai fogolytáborokban. Számptalan átmeneti eshetőség van tehát. Ezek gyakorlatilag igen megnehezítenék, hogy a harctéri, a harctér mögötti és a békebeli katonai rokkantság között éles határt szabjunk. Mint említettem, a rokkanttörvény az ellátás előfeltételeinek, mértékének meghatározásánál nem is teszi ezt.

Lehet valaki hadirokkant, tűzharcos és vitéz egy személyben. Az ilyen igényelheti mind a három címen a törvényes előnyöket – a kizáró okok¹ ismertetésébe itt most nem bocsátkozhatom – mégpedig a vitézít és a tűzharcosít feltétlenül, tekintve, hogy itt erkölcsi jogcímről van szó, a hadirokkantsággal járó előnyöket ellenben elvileg csak annyiban, amennyiben anyagilag rászorul. Ennek az elvnek csak látszólag mond ellent az a rendelkezés, mely szerint a rokkantjára vonatkozóan nincs vagyoni és jövedelmi cenzus, vagyis járadékot a kedvezőbb anyagi helyzetben élő hadirokkant is kap. A hadirokkantság megállapításánál ugyanis bizonyos szűkebb határok között mód van arra, hogy a hadigondozó bizottság a rokkantat két járadékosztály közül az anyagi viszonyainak aránylag kedvezőbb, vagy kedvezőtlenebb mértékéhez képest sorolja a magasabba, vagy az alacsonyabba. Erről később még szólni fogok.

A hadigondozottak járadékellátásában az anyagi rászorultság, a kedvezőtlen szociális helyzet teljes világossággal kétségtelenül csak a hadiözvegyeknél, a hadiárvánál és a hadigondozott családtagoknál előfeltétele a juttatásnak.

A hadigondozás alapeszméjéből következik, hogy élethivatásszerűen teljesített katonai szolgálat nem lehet az igénylés alapja. Ez így van rendén. A hivatásos katonatisztek és altisztek, ha leszolgálták éveiket, vagy, ha már előbb szolgálatképtelenné váltak, pályájukat befejezték s így a legtermészetesebb, hogy elbocsátásukkor rendes katonai nyugdíjat kapjanak, azon felül még sérülési pótdíjat is, ha testileg tönkrementek. Az ilyenek a szolgálatbalépéskor nem hagytak abba semmiféle polgári foglalkozást, amelyhez majdan csökkent munkaképesség birtokában is vissza kívánnának térni. Tisztán államháztartási kérdés katonai nyugdíjaiknak olyan összegekben való megállapítása, vagy – mint a kiszolgált altiszteknél történni szokott – polgári közszolgálatba való átvételük, hogy életfenntartásuk továbbra is biztosítva legyen. Hogy ezzel szemben az úgynevezett „nemhivatásos állományú”, vagy közismert kifejezéssel a „tartalékos”, helyesebben a polgári élethivatású katona rokkanttá válása a saját maga és családja, korai halála pedig a hátramaradottal szociális helyzetében minő előre nem látott hanyatlást fog jelenteni, az már, mint korábban érintettem, teljesen az illetők polgári foglalkozásától, társadalmi helyzetétől, műveltségétől és különféle egyéb körülményektől

¹ 1933: VII. te. 4. §. és 1938: IV. te. 21. §.

függ. Ezeknek a megvizsgálása és a hanyatlás helyrehozatala maga a hadigondozás. Ha a múltba vetünk egy pillantást, a mai értelemben hadigondozásról egészen 1915-ig egyéb okok mellett épen azért nem beszélhettünk, mert a múlt század hetvenes éveiből való régi rokkantellátási törvény (1875: LI. törvénycikk) még nem tett különbséget hivatásos és nemhivatásos katonai állomány között, anélkül pedig az utóbbiból származó személyek károsodásainak méltányos jóvátételéről szó sem lehetett.

Amíg tehát hadigondozásban csak a volt nemhivatásos állományban szolgált (vagyis a volt tartalékos) személyek és családtagjaik, illetőleg hátramaradottaik részesülhetnek, úgy, hogy egy volt hivatásos katonai nyugdíjas tiszt például még a „hadirokkant” címet sem használhatja, addig a tűzharcosok számára biztosított kedvezmények közül a közszállítások odaítélésénél, különféle jogosítványok, iparendélyek, behozatali és kiviteli engedélyek adományozásánál az elsőbbség, illetőleg az előny a nyugállományú hivatásos katonatiszteknek is megilleti, maga a „tűzharcos” cím használásának joga, továbbá a kereseti adó mérséklésének a kedvezménye és a gyermekek tandíjkezdménye pedig – egyéb törvényes előfeltételek esetén – nemcsak a nyugállományú, de a tényleges szolgálatban álló hivatásos tiszteket és altiszteket, illetve gyermekeiket is.¹

Az 1875-ből való régi rokkantellátási törvénynek az a rendszere, melynélfogva minden rokkant – tekintet nélkül rászorultságának és fogyatkozásának a fokára – évi 72 korona rokkant-nyugdíjat kapott, sebesült ezen felül évi 192 korona sérülési pótdíjat is, a világháború alatt teljesen elavultnak bizonyult. A hadikórházakból csonkán, bénán, leromlott erőállapotban hazabocsátott invalidusoknak, pályaválasztási és családi gondjaik közepette, nem ilyen, legalább is elsősorban nem ilyen pénzbeli járandóságokra volt szüksége, hanem egészen másfajta istápolásra: tanácsokra, oktatásra, munkaeszközökre, emellett természetesen gyógyszerekre, állandó orvosi gondozásra is. Ezt legelőször a társadalom vette észre. Onnan is indult ki – a kormány és a hadvezetőség hosszú vitái után – 1915. derekán a csak későn felismert új problémákkal szembenező országos mozgalom, melynek alapjain azután kiépülhetett hadigondozásunk szervezete.

Az intézmény 1915-től a miniszterelnökséghez kapcsolt, polgári jellegű közigazgatási szerv volt. Munkakörének fejlődését hivatalos címének változásai is kifejezik. 1915-ben „csonkított, belbeteg és béna katonákat gondozó bizottságnak” nevezték – jeléül eleinte bizonyos fokig társadalmi jótékonyági jellegének – 1916-ban „m. kir. Rokkantügyi Hivatal”-nak, 1917. májusától pedig 1919-ig „Országos Hadigondozó Hivatal”-nak. Legfőbb irányítását a szervező kormányrendelet² a kezdeményező gróf Tisza István miniszterelnök hatáskörébe utalta, akinek az ügyvezető alelnök: gróf Klebelsberg Kunó államtitkár közvetlenül referált. A hivatal költségvetése a miniszterelnökségi tárcába volt illesztve s néhány új tisztviselőjét is a miniszterelnökség létszámába nevezték ki, míg a zömét a többi kormányhatóságok engedték át szolgálattételre. Az 1917. évi kormányváltástól az összeomlásig gróf Teleki Pál volt az intézmény – ekkor már Országos Hadigondozó Hivatal – elnöke. Nagy érdeme Teleki Pálnak, hogy országunk és népünk addig elhanyagolt szociális és népegészségügyi problémáinak intézményes megoldását – az egyke, a csecsemőhalandóság, a tüdővész, a nemibetegségek elleni küzdelmet, a hadviselteknek földhöz juttatását, a falufejlesztést, pusztuló népművészetünk

¹ 1938: IV. te. 18. §.

² Az 1915: XV. te. 8. §-ában foglalt felhatalmazás alapján kiadott 3.300/1915., illetőleg 3.301/1915. M. E. sz. rendeletek.

és háziiparunk életrekeltését, népünk táplálkozásának, életmódjának egészségessé tételét, házasság előtt a kötelező orvosi vizsgálat bevezetését stb. – nehéz időkben, amikor úgyszólván minden figyelmet és energiát a hadviselés kötött le, elnöki székéből kezdeményezte és irányította, mintegy fogantyúként használva fel ehhez kormányköreinknek s társadalmunk vezető tényezőinek akkori kedvező hangulatát, hajlandóságát a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik szükségleteinek gyors és gyökeres orvoslására. Tiszának és Klebelsbergnek főleg a rokkantak utógyógykezelésére, művégtaggal való ellátására és iskoláztatására szorítóknak munkáját Teleki Pálnak az ország valamennyi szociális kérdésére figyelő hatalmas tevékenysége szerencsésen egészítette ki. Az intézmény központi hivatalból, továbbá Nagy-magyarország csaknem valamennyi fontosabb pontján (Budapesten, Pozsonyban, Rózsahegyén, Besztercebányán, Alsótátrafüreden, Kassán, Sátoraljaújhelyen, Debrecenben, Munkácson, Kolozsvárt, Aradon, Kalocsán, Vácott stb.) felállított utókezelő gyógyintézetekből, művégtaggyárakból, rokkantiskolákból és a vármegyék székhelyein úgynevezett népirodákból állott. Ezek a népirodák az érdekeltekkel közvetlenül tárgyaltak s így törekedtek megoldani a hadigondozott családok vagyonrendezési és szociális problémáit.

Az Országos Hadigondozó Hivatal működését, hadigondozásunknak ezt az alapvető korszakát, számos szakmunka ismertette, nagy érdemeit méltatta, tanulságait levonta.¹ Szükségtelen tehát, hogy mindezekkel ezen a helyen én is foglalkozzam. A korszak hamar végetért. A harctéri összeomlást követő zűrzavarban és a kommunizmus alatt nemcsak országunk ment tönkre, de odaveszett, ebek harmincadjára került hadigondozási intézeteink javarésze is. A rendcsinálás, a romok eltakarítása azután egyszerűen az addigi rendszer felszámolását, az ügykör elsorvadását eredményezte. A pályaválasztási, letelepedési, vagyonrendezési kérdésekben tanácsadásra hivatott járási, városi hadigondozó népirodák feloszlottak, csakhamar feledésbe is mentek. 1918/19. telén a forradalmi izgatás annyira megrontotta a rokkantiskolák, az utókezelők közszellemét, hogy fenntartásuk, kivált itt a fővárosban, kezdett több veszéllyel járni, mint haszonnal. A százezernyi hadiárva és hadigyámolt problémái felé tolódott el az érdeklődés. Egyházi és társadalmi alakulatok tömegesen állították fel – természetesen állami támogatással - a hadiárva-intézeteket, melyek iskolás fegyelmükkel, egyenruhás, énekes, sőt zenekaros növendék-felvonulásaikkal, hazafias ünnepélyeikkel csakugyan tetszetős, megható látványosságaivá váltak a jótékony szándékú pártfogóknak. Ha azonban most, évek múlva körülnézünk, hogy – néhány örvendetes kivételtől eltekintve – hova jutottak, mivé váltak, hogyan boldogultak ezek az intézetből kikerült hadiárvaik, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az árvaházi nevelési rendszer megbukott. Túllépném előadásom tervszerű kereteit e tapasztalatok ismertetésével. Tény, hogy a családi kötelékben felnőtt, vagy kellő körültekintéssel családi gondozásba adott gyermekek, ha még oly szegényes és kulturálatlan volt is a környezetük, általában inkább megálltak helyüket az életben, a termelő munkában. Ez a jövőre nézve tanulságul szolgálhat mind a szociális igazgatással foglalkozó közigazgatásunk, mind a jótékonykodó társadalmunk számára.

Nagyot változott a háború után a hadigondozásról alkotott közfelfogás is. Mintha társadalmunk megöregedett volna: az emberekben elaludt a vállalkozási kedv. A nyugdíj-

¹ Számottevő szakmunkák: Gróf Teleki Pál, Szociálpolitika és hadigondozás, Budapest, 1918.; Petri Pál, A magyar hadigondozás történetének vázlatja, Budapest, 1917.; Pettkó-Szandner Aladár, A magyar hadigondozás, Budapest, 1924.; Kenyeres György, Hadigondozás-politika, Budapest, 1928.

szerű pénzellátás, a fix-járandóság lett az álma, követelése a hadigondozottaknak is. Nagyon sokan veszni hagyták az ingyen kapott iparigazolványt, műhelyberendezést, önként visszaadták termő haditelkeiket is, ezerszámra ide tódultak Budapestre utcai cigarettáárusnak, gyárimunkásnak, hivatalszolgának, egyesek járadékemelést követelő hangozó népszónokoknak. Hálátlan és reménytelen vállalkozás lett volna ebben az időben - 1922. körül – a Teleki-féle szociális reformgondolatokkal újból előállani. Az általános elszegényedés nemcsak anyagi, de szellemi téren is mutatkozott. Az ügykör igazgatása a múltat nem ismerő új emberek kezébe került, akiknek a fülében értelmetlenül, üresen kongott a „hadigondozás” szó. Tíz éven át nem is igen lehetett róla hallani; a hivatalos szakkifejezés „rokkantellátás”, „hadiözvegyi- és hadiárva-ellátás” lett. A havi járandóságok megállapításánál kevesen törődtek azzal, hogy akinek az ügyét tárgyalták, kapott-e korábban az államtól kiképzést, jogositványt, munkaeszközt, aminek azután számításba véve megélhetés-biztosító tőkeértékét, megfelelő lett volna alacsonyabb pénzellátás is. Jellemző az akkori hivatalos felfogásra, hogy 1924-ben eltörölték a hadirokkantak ellátásánál addig figyelembe vett vagyoni cenzust is. Ez azt jelentette, hogy ettől kezdve vagyonosnak és koldusszegénynek egyenlő összeget kellett adni, holott a vagyonostól, a jólkeresőtől legalább részben elvont pénzzel javítani lehetett volna a jobban rászorult nincstelenek járandóságát. A szociális szempontok figyelmen kívül hagyását a húszas években a legtöbb tanulsággal mégis a jogositványok tervszerűtlen osztogatásánál szemlélhetjük. A hadirokkantak 1931. évi általános összeírásakor 1.517 dohányáruda és 897 italmérés, összesen tehát 2.418 ilyen jogositvány engedélyese volt hadirokkant. Ez magábanvéve elég szép szám volna. A hiba ott volt, hogy a 2.418 engedélyes között 278 (11.5%) volt az I. járadékosztályba tartozó (akkori nevén: 100%-os) hadirokkant, vagyis olyan ember, akinek egyrészt a megélhetése már az aránylag igen nagyösszegű járadékkal is biztosítva volt – hiszen az I. járadékosztályban a közlegényi ellátásúak akkor is havi 80 pengőt, az altisztiek havi 120 pengőt, a tisztiek havi 240 pengőt kaptak -, másrészt ezeket a 100%-os hadirokkantakat súlyos fogyatkozásuk amúgy is gátolta abban, hogy üzletüket maguk vezessék. A 278 engedélyes közül 82 például mindkét szemérem volt. Mindenek felett pedig az alacsonyabb járadékosztályú, vagyis a sokkal gyengébben ellátott nagycsaládú hadirokkantak tízezrei ilyen jogositványokra százszor inkább rászorultak volna. A pénzügyi hatóságnak nyilván fogalma sem volt a rokkantjáradékok fokozatai között mutatkozó óriási progresszivitásról: hogy a 100%-os közlegényi rokkant havi 80 pengőjével szemben a 75%-os csak havi 32 pengőt, az 50%-os csak havi 16 pengőt, a 25%-os pedig már mindössze havi 1 pengőt kapott. Így azután – nem kapva tájékoztatást a járási igénymegállapító bizottságtól sem a pályázók anyagi helyzetéről – a szájalom szubjektív érzése alapján a súlyos fogyatkozásúaknak juttatták az előnyöket. Hasonló eseteket tömegével láttunk más téren is. Például kedvezményekkel, segélyekkel halmoztak el egy hadirokkantat azon a címen, hogy sok gyermeke van. Ugyanakkor nem vették észre, hogy egy másik hatóság valamennyi gyermeket árvaházba utalta ingyenes nevelésre s ezzel az apát – sokszor feleslegesen – mentesítette a nevelés anyagi gondjaitól. Bizony a hatóságok összeműködésének ez a húszas évekbeli teljes hiánya nagyon tanulságos a jövő hadigondozásának kialakítása szempontjából. Nagy bajok is származtak belőle, amiket később a legjobb akaráttal is csak részben lehetett kiküszöbölni.

Így következett el 1932-ben hadigondozásunknak máig tartó harmadik korszaka. A honvédelmi minisztérium ekkor vette át az ügyek irányítását és felsőfokú intézését.

Első munkája a rokkanttörvény előkészítése volt. A törvény az addigi jogbizonytalanságot egyszerre megszüntette. Megalkotásának motivumait ma már, rövid hat esztendő múlva is, úgyszólván történeti távlatból szemlélhetjük, annyira fontos változásokat jelentenek nemzetünk életében a legutóbbi hónapok örvendetes eseményei. A húszas és a harmincas évek katonai károsultjainak jogviszonyait a törvény nem rendezhette, annál kevésbé egy esetleges jövőbeli háború hadigondozottaiét, mert 1932-33-ban még reménytelenül reánk nehezedett a trianoni zsoldoshadsereg rendszere, mely csak hivatásos katonákat és csak hivatásos katonai nyugdíjasokat ismert. Szigorúan csak az elmúlt világháború hadigondozottairól és a még azelőtti katonai szolgálatból maradt néhány katonai rokkantról lehetett tehát szó, ezek körül pedig már akkor is – másfél évtizeddel a háború befejezése után – kiegyensúlyozódott az élet, sebeik jórészt behegedtek, szenvedéseik megszokottá, gondjaik hétköznapivá váltak épen úgy, amint úgyszólván tabuvá vált szemükben a húszas évek folyamán kifejlesztett járadékellátási rendszer. Gyökeres reform talán nem is lett volna célszerű az ilyen régmúlt időkből származó károsultak jogviszonyainak rendezésénél. Le kellett mondani a hadirokkantok ellátásánál 1924. előtt érvényesült vagyoni és jövedelmi cenzusnak olyértelmű mérsékelt felújításáról is, hogy a rosszabb keresetűek egy fokkal jobb ellátást kapjanak, mint azok, akiknek a megélhetése járadék nélkül is bőségesen biztosítva van. Pedig nem „jogfosztásról” lett volna itt szó, amint a társadalmi érdekképviselői szerv vezetői hangosan hirdették, hanem ellenkezőleg: arról, hogy jobban segítsünk ott, ahol nyomorúság van s kevésbé ott, ahol jólét van anélkül is – ami elvégre minden szociális gondoskodásnak örökérvényű vezéreszméje. A magam részéről meg vagyok győződve, hogy kormányzatunk a honvédelmi törvényben most kapott felhatalmazás¹ birtokában erre az alapra – legalább a jövő hadigondozottak illetően – vissza is fog térni.

Hatesztendő rokkantellátási törvényünk tehát nem térhetett el a népjóléti minisztériumban kialakított járadékellátási rendszertől; a járadékellátásnak a hadigondozás egész körén belül középponti jelentőségét nem csökkenthették. Azt a keskeny rést azonban, melyen át a szociális szempontok a húszas évek paragrafusainak szövevényét besugározták, az alapjárandóságokon túlmenően inkább az egzisztencia-teremtő juttatások, gazdasági kedvezmények, előnyök szaporításával és fokozásával igyekezett tágitani.

A hadigondozásban, a hadigondozottak és a tűzharcosok érdekvédelmében közgazdaságunknak úgyszólván minden szerve és fóruma szerephez jut. A hadigondozottak és a tűzharcosok elsőbbségi jogát, felemelt korhatárát, az általános előfeltételek egyéb enyhítéseit másokkal szemben nagy körültekintéssel érvényre kell juttatni: állások betöltésénél, személyzetszaporításnál és -apasztásnál, munkások felvételénél, elbocsátásánál; ipari, mezőgazdasági üzemek, kereskedelmi vállalatok ilyen intézkedéseinek ellenőrzésénél; az állam, a törvényhatóságok, a községek részére szállítások, munkálatok odaitélésénél; italmérési, dohányárusítási, mozgóképüzemi jogosítványok adományozásánál stb.² Gondoskodni kell arról, hogy a hadirokkantok, a hadiözvegyek és a tűzharcosok számára biztosított adókedvezményeket³ a hatóságok mindenütt figyelembe vegyék, gyermekeik pedig megkapják az iskolákban törvényes felvételi- és tandíjkedvezményeiket. Van tehát dolga a hadigondozottakkal és a tűzharcosokkal minden hivatalfőnöknek, minden személyzetiügyi és gazdasági előadónak, minden munkaközvetítő szervnek, iparhatóságnak,

¹ 1939: II. te. 223. §. 1. és 4. bek.

² 1933: VII. te. 27. §j 9.300/1933. H. M. sz. r. Ut. 219-245. pont és 1938: IV. te.

³ 1933: VII. te. 26. §. és 1938: IV. te. i4. §. (4. §).

iparfelügyelőnek, adóhivatalnak, pénzügyigazgatóságnak, gyámhatóságnak, tanügyi hatóságnak, tantestületnek.

Az ilyen ügyek intézésénél különösen két nehézséggel találkozunk. Egyik, hogy kit kell kedvezményre jogosult hadigondozottnak, illetőleg tűzharcosnak tekinteni. A válasz tulajdonképpen egyszerű volna: akit az arra illetékes hatóság ellátott a megfelelő érvényes igazolvánnyal. Ehelyett egyes rendeletek részletesen idézik a törvények bonyolult meghatározásait, hogy ki a hadirokkant, ki a hadiözvegy, ki a tűzharcos. Mintha e definíciók alapján például egy adóhivatal el tudná bírálni, vajjon az adókedvezményt igénylő félnek – hogy szószerint idézzem – van-e olyan „testi vagy szellemi fogyatkozása, mely a hadiszolgálatban történt megsebesülése, illetőleg a hadiszolgálattal okszerű kapcsolatban történt megbetegedése folytán a polgári kereső- és munkaképességét hibáján kívül legalább 25%-nyira csökkentette”?! Hogyan is bírálhatná el az adóhivatal, amidőn az igénylő egész csomag penészes, rongyos okmány közül olyan húszesztendős „Fizetési meghagyást” is halász elő, amely szerint annak idején valamelyik cs. és kir. katonai hatóság „mindennemű fegyveres szolgálatra alkalmatlan rokkant”-nak minősítette őt, egy másik igénylőt pedig, arcképes „igazolványon”, valami rég betiltott zugegyesület nyilvánított – felelőtlenül és jogosulatlanul – 100%-os hadirokkantnak.

A másik nehézséget a sorrend kérdése okozza a kedvezmények juttatásánál. A rokkanttörvény szerint: „egyébként egyenlő feltételek mellett előnyben kell részesíteni a hadirokkantak és hadiözvegyek közül azt, akinek több élő gyermeke van, vagy a támogatására inkább rászorult” (1933: VII. te. 27. §. 13. bek.). A végrehajtási utasítás ehhez magyarázó rendelkezést fűz, melynek lényege, hogy az I. járadékosztályú, vagyis a 100%-os hadirokkantak, mint akik teljes megélhetést nyújtó magas járadékösszeget (havi 80, 120, illetve 240 pengőt) kapnak, sorrendben a sokkal gyengébben ellátott többi hadirokkantak és a hadiözvegyek után következnek.¹ Itt tehát az egész vonalon a rászorultsági, illetve a szociális szempont érvényesül. A tűzharcostörvény látszólag ismét a jutalmazási, vagyis az erkölcsi szempontot helyezi előtérbe, amidőn valamennyi érdekvédelemben részesülő kategória számára a következő összetett sorrendet állapítja meg: 1. vitéz hadirokkantak, 2. közönséges hadirokkantak, 3. vitézek, 4. tűzharcosok, 5. hadiözvegyek, hadiárva és hadigyámoltak, 6. közönséges hadviseltek, 7. békében katona viseltek, vagyis kiszolgált katonák.² A tűzharcostörvény 7. §-ából, mely a rokkanttörvénynek a sorrendre vonatkozó, imént idézett rendelkezését hatályában fenntartja, arra lehet következtetni, hogy az összetett sorrend megállapításánál a törvényhozás, bár hallgatólag, feltételezte a sorrendben egymás után következők között a kedvezményre való rászorultság egyenlő mértékét, illetőleg az egyenlő szociális helyzetet. Bizonyos, hogy a kétséges esetekben döntésre hivatott honvédelmi minisztérium is a törvény ilyen értelmezése felé fogja a gyakorlatot fejleszteni. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy például egy vagyonos, egészséges, nőtlen férfi, csak azért, mert Károly-csapatkeresztje van, vagyis, mert tűzharcos volt, az élet minden vonatkozásában elébe vágjon egy hatgyermekes hadiözvegy-napszámosnőnek.

A hadigondozottak és a tűzharcosok számára rendszeresített különféle kedvezményeknél és előnyöknél nemzetgazdasági szempontból nagyobb a jelentősége a különféle beruházási kölcsönökkel való támogatásuk. A rokkanttörvény szerint a hadigondozási célra rendelt juttatásokból, a közadakozásból, nyilvános gyűjtésekből, jótékony célú előadásokból, mulatságokból hadigondozási célra befolyt összegeket a hadigondozottak-

¹ 9.300/1933. H. M. sz. r. Ut. 206. pont.

² 1938: IV. te. 5. §.

nak lehetőleg létalapot biztosító támogatására kell felhasználni¹. A korona elértéktelenedése következtében a háború folyamán gyűjtött óriási tőkének, sajnos, alig lehetett csekély hányadát az utolsó pillanatban ingatlanvásárlással megmenteni. De a hadigondozottak alkalmazásának törvényes kötelezettségét megszegő vállalatokra, üzemekre kiszabott pénzbírságokkal a vagyon annyira gyarapodott, hogy néhány év óta újból szó lehet ilyen támogatásokról. A törzs vagyomból a törvény értelmében alapítványt kellett létesíteni. A jövedelemből a honvédelmi minisztérium kamatmentes kölcsönöket folyósít életrevaló hadigondozott-családoknak ingatlan szerzésére, lakóház építésére vagy tatarozására, továbbá különféle mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi célú beruházásokra, gondosan ügyelve, hogy a támogatás a család számára lehetőleg az eredeti életkörülményekben, leginkább faluhelyen biztosítsa a fejlődést. Hadirokkantak és hadiözvegyek a kölcsön törlesztésére járadékukat is leköthetik. Ha ingatlanról van szó, ebből „haditelek” lesz, ami azt jelenti, hogy csak a honvédelmi minisztérium – (mint a volt országos hadigondozó hivatal jogutóda) – előzetes engedélyével lehet elidegeníteni és megterhelni, sőt a minisztérium még a használat módját, a gazdasági művelés irányát is megszabhatja². Az eredeti elgondolás az volt, hogy ilyen haditelkesített kisgazdaságok (népies nevükön: paraszthitbizományok) főleg a fővárostól távoleső, nemzetiségileg is veszélyeztetett, vagy elnéptelenedő határmenti vidékeken létesüljenek tömegesen. Ez központi irányítás mellett – sajnos – nem volt megvalósítható. A világháború lassankint megöregedő hadirokkantjaiból, hadiözvegyeiből többnyire kivészett a vállalkozási kedv, a szívós kitartás képessége. Falusi földmives-népünk egészségtelen Budapest-felé özönlésének ellensúlyozására felmerült az a gondolat is, hogy a határmenti elhanyagoltabb vidékeken élő hadigondozottaknak több kedvezményt, nagyobb járadékot adjunk. Kérdés, nem bukott volna meg ez a terv is a fővárosi hadigondozottak ellenzésén. Így állott elő az a különös helyzet, hogy támogatásra érdemes hadigondozott a távolabbi vidékekről csak ritkán folyamodik ilyen beruházási vagy ingatlanszerzési kölcsönért. Itt várna a járási hadigondozó bizottságra, de valamennyi közigazgatási hatóságra is az a jogszabályban elő nem írható, önként vállalt hazafias szerep, hogy saját illetékességi területükön kutassák fel s buzdítsák pályázásra, tervkészítésre az érdemes, életrevaló hadigondozottakat, ezek között is leginkább a most felnőtt fiatal hadiárvákat, hadigyámoltakat. Sok életerős fiatalember számára lehetne biztosítani ilyen módon a családalapítást, leányok számára a férjhezmenetelt is. Tekintet nélkül a bevált külföldi példákra, talán mi is rá fogunk még térni arra az újításra, hogy a tartozás fokozatos elengedését is megígérhetjük annak, akinek a törlesztési idő alatt megfelelő számú egészséges gyermeke születik.

Hátra van még, hogy főbb vonásaiban a hatóságok hadigondozási tennivalóit és a hatósági eljárást ismertessem.

A tűzharcosok e minőségének megállapítása a honvédelmi minisztériumban egyszer s mindenkorra történik. Ezért felesleges, hogy később is nyilván kelljen tartani őket, vagy, hogy az ügyeiket bármelyik hatóságnál elkülönítve kelljen kezelni. Ezzel szemben a hadigondozottak ellátási igényét, jogállását állandóan befolyásolják a személyi viszonyok változásai. A hadirokkant háromévenként egyik járadékosztályból a másikba kerülhet aszerint, hogy fogyatkozásának, betegségének javulása vagy rosszabbodása mennyiben fokozza vagy csökkenti a polgári keresőképességet. A hadiözvegy hadikárosultsága megszűnik, ha újból férjhezmegy s felveszi az ilyenkor járó törvényes kelengye-

¹1933. VII. tc. 32. §. 1-2. bek.

²1820/1917 M. E. sz. rendelet

segélyt. Ugyanez történik a hadiár vával és a hadigyámolttal, ha eléri életének tizenhatodik évét, illetőleg a huszonnegyediket, ha ellátását továbbtanulás, vagy betegség címén meghosszabbították. Sűrűn változtatják a hadigondozottak lakóhelyüket is, különösen az örökös belső nyugtalanságban élő hadivakok és más súlyos fogyatkozású hadirokkantak. Az 1931. évi általános összeírásról például a 65.161 hadirokkant közül egy év alatt 9.609 (1475%) változtatta a lakóhelyét, a 2.065 száz százalékos hadirokkant közül pláne 839 (40.63%). Végül megváltoztatja a családtagok hadigondozási jogviszonyait a hadirokkant-, vagy hadiözvegy-családfőnek a halála is. Mindezekről a változásokról a községi jegyzőnek kell rendszeres nyilvántartást vezetnie, és pedig: külön a hadirokkantakéról és nevelési pótléokra jogosult gyermekeikéról, az úgynevezett „hadiagyámoltakéról”, külön a hadiözvegyekéról és félhadiárva-gyermekeikéról, külön a szülőtlen hadiárva-kéról és külön még négy csoportban a többi hadigondozottakéról. Ez a nyilvántartás valóság-gal állandó törzskönyvezése a hadigondozottaknak. Kitűnik belőle a családfő és a családtagok életkora, vallása, foglalkozása, a házasságkötések időpontja, a katonaviselt családfő testi, vagy szellemi fogyatkozása, volt csapatteste, rendfokozata, végül kitűnik, hogy az egyes hadigondozottak minő rendszeres pénzellátásban részesülnek és minő kedvezményeket kaptak. A jegyző által szükség szerint kiállított „hadigondozási igazolványok” ugyanezeket az adatokat tartalmazzák. A hadigondozottak – a rendszeres ellátásiai kivételével – mindenféle kérelmeiket a jegyzőnél (Budapesten a kerületi előljárónál, más városokban a polgármesternél) terjesztik elő, aki azokat az igazoló okmányokkal illetékes helyre továbbítja. Ilyen közvetítő szerepe van még a községi jegyzőnek beruházási kölcsön-, segély- vagy kedvezménykérelmek továbbításán felül a hadirokkantak kórházba, rokkantotthonba-utalásánál, a súlyosabb fogyatkozásúaknak háziápolásba-kihelyezésénél.

Most már, hogy hadigondozásunk évek óta nyugvópontra jutott, a községi jegyző (kerületi előljáró, polgármester) ezeket a feladatokat nagyobb nehézség nélkül elláthatja. A kereteket csak háború esetén kellene újból kiszélesíteni. Ekkor a más irányban amúgy is nagyon megterhelt községi jegyző hadigondozási tennivalóiból valószínűleg jelentős rész hárulna át más tényezőkre. Itt az új honvédelmi törvénynek arra a rendelkezésére (82. §. 2. bek.) gondolok, melynél fogva „honvédelmi szolgáltatás” címén a közigazgatás zavartalan működése céljából is bárkit igénybe lehet venni, nemre való tekintet nélkül, hetvenéves koráig.

Az, hogy az ismeretlen jövőnek ilyen eshetőségeire gondolunk, attól a nagy tévedéstől óv meg minket, hogy a mostani csekélyebb ügyforgalom, vagy a hatáskör aránylag szűk korlátai láttára lekicsinyeljük a jelentőségét hadigondozó közigazgatásunk legfontosabb szervének is: a járási (városi) hadigondozó bizottságnak. Ma e bizottság munkája túlnyomó részben a hadigondozottak pénzellátási igényének elsőfokú tárgyalásából áll. Ezenfelül legfeljebb véleménynyilvánításra szorítkozik egyes hadigondozottak kedvezménye, címhasználat, továbbá összességük mozgalmi kérdésében. Háború esetén azonban, amikor, mint korábban említettem, a háborús veszteségek által megbolygatott társadalmi egyensúly helyreállítására, a károsult existenciáknak a normális továbbfejlődés útírányába való okszerű visszaterelésére is gondolni kellene, a bizottságra hatalmas szociális feladatok várnának. Ez annak idején – a honvédelmi törvényben foglalt felhatalmazásra (223. §.4. bek.) támaszkodva – szükségessé tehetné szervezetének kiépítését olyan irányban, hogy benne társadalmunk emberbaráti, közegészségügyi, közgazdasági és közművelődési szervezetségeinek a hadviselés által igénybe nem vett

minden erőtartáléka szerephez jusson. Másként el sem lehet képzelni, hogy a rendkívüli tennivalókkal, teherbíróképességének végső fokáig igénybevett közigazgatás ezekkel a különleges feladatokkal is meg tudjon birkózni. Ma a bizottságban társadalmi tényezők úgyszólván csak reprezentatív, cselekvő hatáskör nélkül vannak képviselve az által, hogy az elnöklő járási főszolgabíró (Budapesten a kerületi előljárón, más városokban a polgármesteren), továbbá az előadón, az orvosszakértőn, a helybeli testnevelési és népgondozó kirendeltségnek az elnök helyettesítésével is megbízható vezetőjén kívül a bizottságnak két hadirokkant-tagja is van. Ezeket a hadigondozottak helybeli érdekképviseleti szervének meghallgatásával az elnök jelöli ki.

A hadigondozó bizottság állásfoglalása számottevő új pénzellátásra való jogigény kérdésében csak a honvédelmi miniszter jóváhagyásával válik végrehajtható határozattá. Ilyen véghatározatot hozhat azonban a bizottság bármely igény tárgyában, ha a honvédelmi miniszter elnököt küld ki a bizottság élére.¹ Ennek a rendelkezésnek gyakorlati előnye csak most, a Magyarországhoz visszacsatolt területek hadigondozottainak számbavételénél mutatkozik. Ezeknek a jogosultságát ugyanis az idegen jogrendszerrel a mienkre való áttérés nehézségei miatt csak helyszíni tárgyaláson lehet elbírálni. Legalább tízezer felszabadult világháborús hadirokkant, hadiözvegy és hadiárva gondozásbavételével és járadékellátásával kell számolnunk. Ez nemcsak anyagi terhet jelent államunk számára, de szívesen vállalt munkatöbbletet is közigazgatásunk számára.

Nem térhetek itt ki az igénymegállapítási eljárás minden részletére. Mindössze a legfontosabbról, a hadirokkantoknak járadékosztályokba sorolásáról kell röviden szólnom. A jogigény elbírálását hadirokkantknál kórházi vizsgálat (ügynevezett „bajmegállapítás”) előzi meg. Ez a katonai szolgálat idejéből való eredeti okmányok figyelembevételével azt tisztázza, vajjon a vizsgált személynek van-e olyan testi vagy szellemi fogyatkozása, melynek keletkezése vagy legalább a súlyosbodása a katonai szolgálatban elszenvedett sebesülés, vagy az ott szerzett betegség okszerű következménye s ha van ilyen, az a testi és szellemi egészségnek, épségnek hány százalékos fogyatkozását jelenti, tekintet nélkül az illető polgári foglalkozására és egyéb személyi körülményeire. Ez a „fogyatkozás; százalék” a 0-tól 100-ig terjedő számsor bármelyik számával kifejezhető, mint ahogy a fogyatkozások foka nemcsak 25, 50, 75 és 100%-os lehet, hanem csakugyan száz, sőt ezerféle. Ezzel a kórházi lelettel kerül az ügy a hadigondozó bizottság elé, mely a fogyatkozásnak orvosilag megállapított súlyosságát már aszerint mérlegeli, hogy a vizsgált személyt, polgári életkörülményeihez, az élethivatásának megfelelő műveltségéhez viszonyítva, a saját kenyérkereső foglalkozása továbbfolytatásában mennyire gátolja a fogyatkozása, vagyis, hogy az illetőnek mily mértékben csökkent a polgári kereső- és munkaképessége. A mi törvényünk négy járadékosztályt különböztet meg, melyek csak megközelítően felelnek meg a régi rendszerű 25-50-75-100%-os megjelölések értékének. Mindenesetre a 100%-os fogyatkozás rendszerint az első, a 75% körüli fogyatkozás a második, az 50% körüli a harmadik, a legalább 25%-os fogyatkozás pedig a negyedik járadékosztályba sorolásra nyújthat alapot. A bizottság azonban a fogyatkozási százalékhoz, az annak átlagértékénél fogva közeleső magasabb vagy alacsonyabb járadékosztályok valamelyikébe is sorolhatja a rokkantat aszerint, hogy hasonló fogyatkozású más rokkant helyzetéhez képest, a saját foglalkozásában a keresetcsökkenés

¹ 1933: VII. te. 20. §. 5. bek.

pótlására a magasabb vagy az alacsonyabb összegű járadék látszik-e megfelelőbbnek.¹ A törvénynek csak ilyen értelmezése mellett adhatunk magasabb összegű járadékot például egy füllábú hadirokkantnak, aki korábban folytonos állást kívánó kőművesmunkából élt s erre rokkantsága miatt képtelenné válván, nyomorba jutott, és alacsonyabb összegűt egy ugyanilyen füllábú rokkantnak, aki, mint ülőmunkát végző cipész, vagy ülőfoglalkozású köztisztviselő, annál fogva, hogy egyik lába hiányzik, semmit sem veszített rendes havi keresetéből, illetve fizetéséből.

Ily módon lehet a törvény által megszabott kereteket bizonyos fokig még a rokkantjáradékok megállapításánál is szociális tartalommal kitölteni. Ebben a tekintetben a további jogfejlődés útját az a kormányrendelet fogja kijelölni, melyben az új honvédelmi törvény felhatalmazása alapján szabályozni kell majd a katonai szolgálat jövőbeli károsultjainak hadigondozását, illetőleg – ahogy a törvény, nyilván a békebeli szolgálatra tekintettel, mondja – „gondozását”.² Hogy a törvényhozás itt az egészséges továbbfejlődés útjára kívánja terelni a kérdést, éppen abból következtethetjük, hogy a rokkanttörvény hatályának változatlan kiterjesztése helyett – ami sokkal egyszerűbb, bár kevésbé célszerű megoldás lett volna – a kormányrendeleti rendezésre való felhatalmazást választotta, mindössze annyit kötve ki, hogy az új szabályozásnak a rokkanttörvényben foglalt rendelkezések „figyelembevételével” kell történnie. Hogy mit értsünk a törvény e kikötésén s vajjon el lehet-e menni a célszerű újításokban odáig, hogy például a rokkantak járadékosztályainak számát négyről hatra emeljük fel, ennek a vizsgálata kívül esik előadásom tárgyának keretein. Különösen nehéz lesz rendezni a jelenleg gyengébben ellátott hadiözvegyek járadékellátását. Ha ugyanis a jövőbeli katonai szolgálatban meghalt özvegyeinek magasabb összegű járadékot adunk, joggal követelhetik az emelést a világháború hadiözvegyei is. Ezeknek a létszáma viszont még ma is olyan óriási – hiszen köztudomású, hogy Európa egyetlen népének sem volt aránylag több harctéri elesettje, mint a magyarnak – hogy csak néhány pengőnyi járadékemelés is komoly anyagi gondokat jelentene államunknak.

Ez az a pont, ahol a jövőbeli hadigondozásnak a szociális gondoskodás irányában való teljesebb kiépítése s a szociális reformokkal való kapcsolatbáhozatala, azt hiszem, megmenthetné a helyzetet. Ha rendszeres pénzellátást nem adnánk, vagy legalább kisebb mértékben adnánk annak, aki arra anyagilag nincs rászorulva, vagy akiről más módon történik gondoskodás (ide lehet számítani a hadigondozottá válás után kapott magasabb iskoláztatást, a hasznosított jogositványokhoz, álláshoz, létfenntartásbiztosító egyéb kedvezményekhez, munkaeszközökhöz, sőt a földtulajdonhoz, földhasználatához juttatást is), akkor jelentősen csökkenne a járadékban részesítendőek száma s még a járadékok felemelése sem veszélyeztetné az államháztartás költségvetési egyensúlyát.

Mindezek azonban már kormányzati problémák. Csak azért kívánatos, hogy közigazgatási tisztviselőink is tudjanak róluk, mert a hadigondozás is azok közé a közigazgatási feladatok közé tartozik, amelyeknek nemzetünk javát szolgáló elvégzéséhez nemcsak érző szív és lelkesedés kell, hanem tájékozottság is népünk szociális szükségletei s államunk teherbíróképessége felől.

¹ L. a rokkanttörvény 9.300/1933. H. M. sz. végrehajtási utasításának 94. pontjában foglalt magyarázó rendelkezést.

² Az 1939: II. te. 223. §. 1. bek. szerint a gondozás kiterjed a leventekötelezettséget, valamint a nemhivatásos állományban bármily tényleges szolgálatot (ideértve a fegyvergyakorlatot és lövészképzést is) teljesítő, továbbá a honvédelmi munkára vagy közérdekű légvédelmi szolgálatra igénybevett vagy önkéntes jelentkezés alapján alkalmazott személyekre és eltartásra szoruló hátramaradottakra is.